

GERARDO MERKATORIAUS LIETUVOS ŽEMĖLAPIO LEIDIMAI*

ALGIMANTAS MUZIKEVIČIUS

El.paštas: algis21@delfi.lt

Pastaraisiais metais senieji Lietuvos žemėlapiai sulaukia vis daugiau dėmesio, jiems skirta nemažai solidžių, puošnių apžvalginio panoraminio pobūdžio leidinių [8; 11; 16; 18]. Džiaugiantis tokiais leidiniais ir pripažįstant neabejotinai teigiamą pažintinę šviečiamąją jų reikšmę, vis dar pasigendama detalesnės konkrečių lituanistinės kartografijos istorijos aspektų analizės įvairiais požiūriais: istorinės geografijos (kartografinės informacijos plėtra), meno istorijos (grafikos techninė ir estetinė evoliucija), bibliografijos (žemėlapių laidų bei leidimų raida) ir kt.

Iš karto reiktų aptarti kai kurias specifines sąvokas. Kartografinėje literatūroje labiausiai paplitęs žemėlapių klasifikavimas

pagal tipus (vokiškai *Zustand*, lenkiškai *Stan*, angliškai *State*) [11, 14]. Pagrindinis tokio skirstymo kriterijus yra žemėlapiu spausdinimo klišės skirtumai. Toks tipizavimo principas yra priimtinas, tačiau nepakankamas tais atvejais, kai žemėlapis būdavo spausdinamas daug kartų, tačiau be jokių klišės pakeitimų. Pagal tokią klasifikavimo sistemą, pavyzdžiui, Gerardo Merkatoriaus Lietuvos žemėlapis traktuojamas kaip vienatapis [11, 189], t. y. vienos laidos, nors realiai buvo spausdinamas daug kartų ir dedamas į atlasus įvairiomis kalbomis 1595–1634 metais. Panašiai yra ir su dauguma kitų LDK žemėlapių. Todėl autorius naudoja žemėlapių klasifikavimo sistemą, pagal kurią į žemėlapi žiūrima ne vien kaip į grafikos būdu sukurtą kartografinį vaizdą, bet kaip į visumą sudarantį objektą, susidedantį iš kartografinio vaizdo, medžiagos, kurioje tas vaizdas išspausdintas, ir visų kitų tik tam spausdiniui būdingų elementų. Tokios klasifikacijos pagrindinės sąvokos yra laida ir leidimas (angliškai *edition*, *issue*; vokiškai *Ausgabe*, *Auflage*; lenkiškai *edycja*, *wydanie*). Esminis laidos (atitinka tipą) požymis yra ta pati (fizine prasme) ir be menkiausių pakeitimų (išskyrus natūralų nusidėvėjimą) kli-

* *Redakcijos pastaba:* pagal 2008 m. Lietuvoje priimtą standartą *Informacija ir dokumentavimas* LST ISO 5127:2008 anksčiau bibliografijoje, knygotyroje ir visur kitur plačiai vartotas terminas *leidimas* keičiamas terminu *laida* (angl. *edition*). Šios publikacijos autoriaus vartojami specifiniai kartografijos istorijos terminai *laida* ir *leidimas* kaip atskiri skirtingi terminai turėtų paskatinti diskusiją dėl naujų lietuviškų mokslo terminų kūrimo ir vartojimo.

šė. Bet kokie sąmoningai atlikti pakeitimai toje pačioje klišėje yra kitos laidos požymis. Kai toje pačioje klišėje padaromi esminiai pakeitimai arba klišė perraizoma iš naujo, tada jau kalbama ne apie skirtingas laidas, bet apie skirtingus žemėlapius. Laidos (klišės skirtumų) požymiai:

- papildomai išraižyta, pakeista arba ištrinta geografinė informacija,
- kito graverio/leidėjo įrašas arba kita to paties leidėjo titulatūra,
- papildytas, pakeistas ar sutrumpintas pavadinimas kartušė,
- pakeistas (papildytas, išskustas) kartušo raizynas arba kai kurios jo detalės,
- pakeista arba išskusta leidimo data.

Ši publikacija yra bandymas susisteminti ir apibendrinti informaciją, sukaupią kolekcionuojant pirmojo spausdintinio Lietuvos žemėlapių – G. Merkatoriaus *Litvania* – leidimus.

Pirmasis spausdintas Lietuvos žemėlapis „LITHVANIA. Per Gerardum Mercatorem Cum Privilegio“ buvo išleistas 1595 m. Duisburge Gerardo Merkatoriaus (Gerard Mercator, *tikr.* Gerhard Kremer, 1512–1594) [21, 431] atlaso *Atlas sive Cosmographicae...* trečiame tome. Tai vario raizynas, klišės dydis 370 x 435 mm, popieriaus lakšto dydis įvairuoja. Žinomi nespaltinti, originaliai spalvinti ir šiuolaikinio spalvavimo žemėlapių.

Lietuva ir iki šio žemėlapių pasirodymo jau buvo vaizduojama žemėlapiuose, tačiau visi tie žemėlapių nebuvo Lietuvos žemėlapių tiesiogine tos sąvokos prasme, t. y. Lietuvos teritorija buvo atspindima platesniame kontekste (Vidurio ar Šiaurės

Europos, kartu su Lenkija, kartu su Rusija ir panašiai).

G. Merkatoriaus Lietuvos žemėlapis literatūroje apibūdinamas kaip turintis „nemažai netikslumų, bet, palyginti su ankstesniais kitų autorių darbais, jis gana detalus: pažymėta daugiau kaip 60 vien šiandieninės Lietuvos gyvenviečių, apie 20 upių“ [5, 39].

Tiksliai suskaičiavus ir identifikavus visus dabartinės Lietuvos teritorijoje pažymėtus geografinius objektus, žemėlapyje randame 3 teritorijų pavadinimus (LDK, Žemaitija, Kuršių Nerija), 73 gyvenvietes (72 iš jų identifikuojamos), 9 upes su pavadinimais, 15 identifikuojamų upių be pavadinimų ir 4 identifikuojamus ežerus be pavadinimų.

Žemėlapis buvo dedamas į visus G. Merkatoriaus įpėdinių keturiomis kalbomis išleistus atlasus iki 1634 metų [13, 590], o nuo 1636 m. pakeistas į naujai parengtą žemėlapi. Lygiagrečiai buvo publikuojami sumažinti to paties žemėlapių variantai, kurie verti atskiros studijos, nes jų yra žinoma apie 30 leidimų [19, 97–98].

Pagal kartografinę informaciją visų leidimų žemėlapių yra identiški, t. y. vėlesni leidimai kokia nors nauja informacija nebuvo papildyti. Palyginus 1602 ir 1634 metų G. Merkatoriaus leidimų egzempliorius, akivaizdus fizinis klišės nusidėvėjimas (blyškesnis atspaudas), o kokių nors esminių klišės nusidėvėjimo požymių turinio požiūriu (raidžių ar žodžių dalių išsityrimas, iškraipymas, išnykimas ar pan.) nepavyko aptikti.

Pagrindiniai parametrai, pagal kuriuos

galima identifikuoti skirtingų leidimų žemėlapius yra:

- teksto kalba reverse: lotynų – 12, prancūzų – 6, vokiečių – 1, flamanų – 1;
- teksto šriftas ir maketavimas (raidžių dydis, eilučių laužymas, paragrafų pavadinimai parašėse);
- iliuminavimas (initialo raižinys);
- paginacija (reverso viršutiniuose kampuose išspausdinti atlaso puslapių numeriai, o kartais ir papildoma rankraštinė paginacija arba žemėlapių eilės numeriai atlase);
- metranpažo (spaustuvinio teksto raidžių rinkėjo ir laužytojo) signatūra (reverse apačioje po tekstu).

Pagalbinis identifikacijos parametras yra popieriaus vandenženklis, tačiau tam reikia turėti po ranka pilną originalų atlasą palyginimui, bet ir tuomet galima paklaida, nes žinoma atvejų, kai to paties tiražo atlasams buvo naudojamas skirtingas (kito malūno gamybos ar to paties malūno, bet kito virimo) popierius. Be to, vandenženklį labai sunku įžiūrėti (nukopijuoti) spalvintuose egzemplioriuose, o tokių yra dauguma. Jokių tyrinėjimų, katalogų ar publikacijų apie Nyderlanduose XVII amžiaus žemėlapiams naudoto popieriaus vandenženklus nežinoma.

Lietuvoje daugiausia G. Merkatoriaus atlasų yra Vilniaus universiteto bibliotekoje, kur saugoma 10 skirtingų atlasų leidimų [5, 39], tačiau jau 1939 m. Mikołajus Dzikowskis buvo pastebėjęs, kad ne visuose atlasuose Lietuvos žemėlapis yra išlikęs [9, 40].

Vilniaus universiteto bibliotekoje (toliau – VUB) taip pat saugomas vienas atskiras G. Merkatoriaus Lietuvos žemėlapis [22, 000265879]. Tai egzempliorius iš prancūziško atlaso leidimo su signatūra „Aaa“, paginacija 185–186. Su tokiais parametrais žinomi trys leidimai: 1628, 1630 ir 1633 metų, juos atskirti galima pagal iliuminavimą, šriftą ir teksto maketavimą, tačiau bibliotekos duomenų bazėje yra suskaitmenintas tik žemėlapio aversas, todėl tiksliai nustatyti šio žemėlapio leidimo kol kas nepavyko.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje turėtų būti saugomas 1616 metų laidos atlasas [7, K3-54], tačiau elektroniniuose kataloguose jis nesurandamas.

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, remdamasi M. Dzikowskio katalogu, datuoja turimą žemėlapi „non ante 1606“ [17, Retų knygų ir rankraščių skyriaus fondas: Clot.1/606?]. Šis egzempliorius neabejotinai yra iš 1630 m. lotyniškos laidos atlaso.

Lietuvos nacionalinis muziejus nurodo, kad turi 1595 m. leidimo žemėlapi [16, 44], tačiau iš tiesų taip nėra. Šią klaidą jau yra pastebėjusi Alma Braziūnienė [4]. Muziejaus egzempliorius yra iš 1623 m. lotyniškos laidos atlaso. Jį galima palyginti su VUB pilname 1623 m. atlase esančiu analogišku žemėlapiumi. Pagal pagrindinius parametrus (kalba, paginacija, signatūra) žemėlapis yra panašus į 1613 m. laidą, tačiau skiriasi teksto maketavimas ir vandenženklis. Dar du egzemplioriai yra Lietuvos nacionaliniam muziejui priklausančių Kazio Varnelio namų-muziejaus rinkinyje, jie

skirtingai spalvinti [5, 49], bet neaišku, kurie tai leidimai.

LDK Valdovų rūmai taip pat datuoja savo egzempliorių 1595 m. [2, VR-177], tačiau net iš įrėminto matyti, kad tekstas reverse užima visą puslapį, o 1595 m. leidime to negali būti.

Trakų istorijos muziejus turi penkis G. Merkatoriaus Lietuvos žemėlapių egzempliorius, keturi iš jų identifikuoti: trečias lotyniškas leidimas: Amsterdamas, 1607, p. 97–98; 11-as lotyniškas leidimas: Amsterdamas, 1613, p. 105–106; 15-as lotyniškas leidimas: Amsterdamas, 1630, p. 101–102; 18-as prancūziškas leidimas: Amsterdamas, 1633, p. 185–188, o ekspozicijoje esantis egzempliorius kol kas neidentifikuotas.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose yra trys vienetai šių žemėlapių. Vienas iš jų [23, S-2205] yra nespalvintas, jis eksponuojamas Didžiojoje salėje, todėl išsamiai identifikuoti negalime, tik žinoma, kad tai yra lotyniškas leidimas. Antrasis spalvintas žemėlapis [23, S-2370] yra prancūziškas leidimas, paginacija 185–188, signatūra Aaa. Su tokiais parametrais žinomi trys žemėlapių leidimai: 1628, 1630 ir 1633 metų, tačiau pagal iliuminavimą, šrifto dydį ir teksto maketavimą žemėlapis priskiriamas 1633 m. leidimui. Trečias nespalvintas žemėlapis [23, S-2373], nors yra apipjaustytas, tačiau neabejotinai datuotinas 1633 m., nes yra iš vienintelio vokiško leidimo, paginacija 97–100, signatūra – gotikinės raidės **Ab**.

Neaišku, kiek egzempliorių gali būti privačiuose rinkiniuose ir interjeruose Lietuvoje. Autoriui žinomi du identifikuoti

(prancūziškas 1628 metų ir vokiškas 1633 metų) ir keturi neidentifikuoti egzemplioriai, esantys privačiuose rinkiniuose, jie yra įrėminti ir neprieinami.

Šio straipsnio autoriaus rinkinyje yra 14 skirtingų G. Merkatoriaus Lietuvos žemėlapių leidimų egzempliorių: 1595/1602 m. lotynų kalba, 1606/1608 m. lotynų, 1609 m. prancūzų, 1612 m. lotynų, 1613/1619 m. lotynų, 1613/1616 m. prancūzų, 1619 m. prancūzų, 1623 m. lotynų, 1628 m. prancūzų, 1630 m. lotynų, 1633 m. prancūzų, 1633 m. vokiečių, 1634 m. flamandų kalba ir neidentifikuojamo leidimo žemėlapis be teksto reverse.

Toliau pateikiami iki šiol žinomų G. Merkatoriaus atlasų, kuriuose buvo įdėtas aptariamas Lietuvos žemėlapis, bibliografiniai aprašai pagal tų atlasų saugojimo vietų kataloguose nurodytus duomenis, tuose atlasuose esančių Lietuvos žemėlapių identifikaciniai duomenys, kai kurie tik tiems žemėlapių leidimams būdingi požymiai ir atlasų saugojimo vietos. Atlasų pavadinimai aprašuose pateikiami kaip originale, tačiau akivaizdu, kad autorius neturėjo galimybės asmeniškai peržiūrėti visų atlasų ir jų antraštinių puslapių, todėl rašoma taip, kaip pateikta nurodytų bibliotekų kataloguose ar kitose publikacijose. Aprašų netikslumai yra tiesiog užprogramuoti, nes, pavyzdžiui, JAV Kongreso bibliotekoje senosios kartografijos katalogai buvo sudaryti dar XIX a., jie fragmentiški, su klaidomis ir mechaniškai buvo perkelti į elektroninius katalogus (apie tai nurodoma pastabose – „from the old catalogue“). Kai kuriais atvejais bibliografinis aprašas sudarytas iš dviejų

ar net trijų saugojimo vietų duomenų. Taip pat būtina išlyga, kad, pateikdamas nuorodas į bibliotekose esančius atlasus, kuriuose Lietuvos žemėlapis turėjo būti įdėtas, autorius negali garantuoti, kad tame konkrečiame atlaso egzemplioriuje Lietuvos žemėlapis yra išlikęs, jeigu bibliotekos kataloge nėra detalizuotas atlaso turinys.

1. *Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura. Gerardo Mercatore Rupelmundano, Plustrissimi Ducis Julij Clivij & Mo[n]tis & c. Cosmographo Autore Cum Privilegio. Duisburgi Clivorum. Dusseldorpii Excudebat Albertus Busius Illustrissimi Ducis Iuliae, Cliuiae, Montis & c. Typographus, Sumptibus haeredum Gerardi Mercatoris Rupelmundani, Anno 1595* [9, 36–40; 14, map55000728; 14, unk81016470]. Pirmasis lotyniškas leidimas, iš viso atlase 107 žemėlapiai. Lietuvos žemėlapis nr. XXVII, signatūros nėra. Internetu yra visuotinai prieinama visa šio atlaso (įskaitant Lietuvos žemėlapi) aukštos raiškos skaitmeninė kopija [15]. Atlaso ir Lietuvos žemėlapio ypatybės (išskyrus vandenženklis), gali būti analizuojamos naudojant faksimilinį leidimą [1].
2. *Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura. Gerardo Mercatore Rupelmundano, Plustrissimi Ducis Julij Clivij & Mo[n]tis & c. Cosmographo Autore Cum Privilegio. Duisburgi Clivorum.*

Dusseldorpii Excudebat Albertus Busius... sumptibus haeredum Gerardi Mercatoris... Anno 1602 [9, 42–44; 14, unk81006774]. Pirmo lotyniško leidimo perspausdinimas. Lietuvos žemėlapis nr. XXVII, signatūros nėra. Lietuvos žemėlapiai 1595 ir 1602 m. leidimuose yra identiški, t. y. žemėlapis buvo atspausdintas iš tos pačios klišės, tačiau jau M. Dzikowski nurodė, kad 1595 ir 1602 m. leidimo atlasų apipavidalinimas skiriasi: „układ grafyczny drugi” [9, 44].

3. *Gerardi Mercatoris Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura. Iam tandem ad finem perductus, quamplurimus aeneis tabulis Hispaniae, Africae, Asiae & Americae auctus ac illustratus à Iudoco Hondio. Quibus etiam additae (praeter Mercatoris) dilucidae & accuratae omnium tabularum descriptiones novae, studio et opera Pet[ri] Montani. Excusum in aedibus Iudoci Hondij Amsterodami. 1606* [9, 46–47; 6, 2 Mapp, 115]. Trečias lotyniškas atlaso leidimas, leidėjai Jodocus Hondius ir Cornelis Claesz. G. Merkatoriaus sūnus Rumboldas 1604 m. pardavė klišės Jodokui Hondijui (Jodocus Hondius 1563–1612) [21, 310–311], kuris tęsė Merkatoriaus vardu vadinamų atlasų leidybą. Tai yra pirmas lotyniškas leidimas su J. Hondijaus papildymais. Lietuvos žemėlapis nr. 33, p. 97–98, signatūra Oo.

4. *Gerardi Mercatoris Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura ... Editio secunda. Amsterodami, Excusum in aedibus Iudoci Hondij, 1607* [3, BNF40752212; 3, BNF40340569]. Ketvirtas lotyniškas atlaso leidimas (antras su J. Hondijaus papildymais), 1606 m. lotyniško leidimo perspausdinimas su 1607 m. data. Lietuvos žemėlapis nr. 33, p. 97–98, signatūra Oo.
5. *Gerardi Mercatoris Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura... Editio secunda. Amsterodami, Iudoci Hondij, 1608* [10, 12; 12, 37–42]. Penktas lotyniškas leidimas (trečias su J. Hondijaus papildymais), antrą kartą perspausdintas lotyniškas 1606 m. leidimas su 1608 m. data. Lietuvos žemėlapis nr. 33, p. 97–98, signatūra Oo. Lietuvos žemėlapiai 1606, 1607 ir 1608 m. leidimuose pagal pagrindinius parametrus yra identiški, t. y. ir pats žemėlapis, ir tekstas reverse buvo atspausdinti iš tų pačių klišių. Vienintelė galimybė identifikuoti konkrečius leidimus yra palyginti pavienių žemėlapių popieriaus vandenženklis su originaliai įrištais atlasuose.
6. *Gerardi Mercatoris l'Atlas, ou Méditations cosmographiques de la fabrique du monde et figure d'iceluy, commencé en latin par le tres docte Gerard Mercator, parachevé par Jodocus Hondius, traduit en Francois par le Sieur de La P[opolinière]. Editio secunda. Amsterodami: Sumtibus et typis aeneis Iudoci Hondij, 1609* [3, FRBNF30615100; 14, G1007. A75 1609]. Pirmas prancūziškas atlaso leidimas. Lietuvos žemėlapis nr. 34, p. 97–98, signatūra Oo.
7. *Gerardi Mercatoris Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura denuo auctus. Editio quarta. Sumptibus & typis aeneis Iudoci Hondij Amsterodami An. D. 1611* [14, unk81004254; 20, Ayer 135 M5 1611]. Šeštas lotyniškas leidimas (ketvirtas su J. Hondijaus papildymais). Lietuvos žemėlapis nr. 34, p. 99–100, signatūra Pp.
8. *Gerardi Mercatoris Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura denuo auctus. Editio quarta. Sumptibus & typis aeneis Iudoci Hondij Amsterodami An.D. 1613* [3, FRBNF30927976; 14, unk81004256]. Septintas lotyniškas leidimas (penktas su J. Hondijaus papildymais), panaudota 1611 m. antraštinio lapo klišė su pakeista 1613 m. data. Lietuvos žemėlapis nr. 34, p. 99–100, signatūra Ss. Jodokas Hondijus mirė 1612 m. ir jo kartografinę bei leidybinę veiklą toliau tęsė sūnūs Jodokas Hondius II (Jodocus Hondius, 1594–1629) ir Henrikas Hondijus (Henricus Hondius, 1587–1638)

- [21, 311], tačiau atlasų antraštėse ir toliau iki 1623 m. leidėju buvo nurodomas Jodokas Hondijus.
9. *L'Atlas ou méditations cosmographiques de la fabrique du monde et figure d'iceluy, de nouveau reveu et augmenté... Amsterdami, Sumptibus & typis aeneis Iudoci Hondij, 1613.* [3, BNF40734038]. Antras prancūziškas leidimas. Lietuvos žemėlapis nr. 34, p. 105–106, signatūra Qq.
 10. *Gerardi Mercatoris Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura. Denuo auctus. Exusum sub Cane Vigilanti. Editio quarta. Sumptibus & typis aeneis Iudoci Hondij Amsterdami An. D. 1616* [1617]. [7, 12; 9, 49–50; 10, 27]. Aštuntas lotyniškas leidimas (šeštas su J. Hondijaus papildymais) su 1611 m. lotyniško leidimo antraštiniu lapu ir 1616 m. data. Lietuvos žemėlapis nr. 34, p. 99 [9, 50], signatūra nežinoma.
 11. *Gerardi Mercatoris Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura ... Editio quarta. Amsterdami, Iudoci Hondij An. D. 1619* [14, unk83018337; 14, unk81016471; 14, unk81007856]. Trečias prancūziškas leidimas su 1611 m. lotyniško leidimo antraštiniu lapu ir 1619 m. data. Lietuvos žemėlapis nr. 34, p. 99–100, signatūra Pp.
 12. *Gerardi Mercatoris Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura. Denuo auctus. Excusum sub Cane Vigilanti. Editio quinta. Sumptibus & typis aeneis Henrici Hondij, Amsterdami An. D. 1623* [9, 52–54; 14, unk81004245]. Devintas lotyniškas leidimas (septintas su J. Hondijaus papildymais ir pirmas, kuriame leidėju nurodytas Henrikas Hondijus). Lietuvos žemėlapis nr. 34, p. 99–100, signatūra Ss.
 13. *Gerardi Mercatoris atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura primum à Gerardo Mercatore inchoatae, deindè a Iudoco Hondio piae memoriae ad finem perductae, iam verò multis in locis emendatae, et de novo in lucem editae. Editio decima. Amsterdami : sumptibus et typis aeneis Henrici Hondij, 1628* [3, BNF30927978]. Dešimtas lotyniškas leidimas. Leidimų numeracija „susitvarkė“ vėl pradėjus skaičiuoti nuo pirmo leidimo. Toks pat antraštinis puslapis su skirtingomis datomis buvo naudojamas keturiems vėlesniems leidimams. Lietuvos žemėlapis nr. 34, p. 101–102, signatūra Tt.
 14. *Gerardi Mercatoris Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura... Editio decima... Gerardi Mercatoris Nouveau théâtre du monde ou Nouvel Atlas... Amsterdami: sumptibus et typis*

- H. Hondii, 1630* [3, BNF40613903]. Ketvirtas prancūziškas leidimas su lotyniško 1628 m. leidimo antraštinio lapu. Lietuvos žemėlapis nr. 34, p. 185–186, signatūra Aaa.
15. *Gerardi Mercatoris Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura... Editio decima... Henrici Hondij, Amsterodami, AN. D. 1630* [14, unk81045699]. Vienuoliktas lotyniškas leidimas su dešimto 1628 m. leidimo antraštinio lapu ir 1630 m. data. Lietuvos žemėlapis nr. 34, p. 101–102, signatūra Tt.
16. *Gerardi Mercatoris Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura. Editio decima... Henrici Hondij, Amsterodami, AN. D. 1630* [3, BNF40613903]. Penktas prancūziškas leidimas su lotyniško 1628 m. leidimo antraštinio lapu ir 1630 m. data. Lietuvos žemėlapis nr. 34, p. 185–186, signatūra Aaa.
17. *Gerardi Mercatoris Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura... Editio decima... Henrici Hondij, Amsterodami, AN. D. 1631* [9, 54]. Dvyliktas lotyniškas leidimas su 1628 m. lotyniško leidimo antraštinio lapu ir 1631 m. data. Lietuvos žemėlapis nr. 34, p. 101–102, signatūra Tt.
18. *Gerardi Mercatoris et I. Hondii Atlas ou Representation du Monde Universel, et des Parties d'icelui, faite en Tables et Descriptions tres amples, et exactes: divisé en deux tomes. Edition nouvelle A Amsterdam chez Henry Hondius, Ao. D. 1633.* [9, 55; 14, G1007. A75 1633]. Šeštas prancūziškas leidimas. Lietuvos žemėlapis pirmame tome, nr. 36, p. 185–186, signatūra Aaa. Pagal pagrindinius parametrus (kalba, paginacija, signatūra) penktame ir šeštame prancūziškuose atlaso leidimuose esantys Lietuvos žemėlapiui yra tapatūs, tačiau skiriasi šriftas, teksto maketavimas, iliuminavimas ir popieriaus vandenženkliai.
19. *Gerardi Mercatoris et I. Hondii Atlas, das ist Abbildung der ganzen Welt mit Allen Darin Begrieffen Ländern vnd Provintzen, Sonderlich von Teutschland, Franckreich, Niderland, Ost vnd West Indien mit Beschreibung der Selben. Amsterdam, Bey Johan Jansson und Henricus Hondius, 1633* [9, 56; 14, unk83006878]. Pirmas ir vienintelis vokiškas leidimas. Lietuvos žemėlapis nr. 24, p. 97–100, signatūra **Bb**. Po Jodoko Hondijaus II mirties 1629 m. Henrikas Hondijus priėmė į verslą Janą Jansoną (Johannes Janssonius, tikr. Jan Janszoon, 1588–1664) [21, 333–334], kuris šio atlaso antraštėje pirmą kartą nurodomas kaip bendrasavininkis.
20. *Gerardi Mercatoris et J. Hondii Atlas, ofte Afbeeldinghe vande gantsche Weerldt ... Nu eerst uyt het Latyn in*

onse *Nederlantsche Tale getransla- teert. Tot Amsterdam. By Henricus Hondius en Ian Ianssen A^o. D. 1634* [9, 56; 14, G1007. A92 1634; 6, Maps C.3.d.5.]. Lietuvos žemėlapis nr. 25, p. 53–54, signatūra Cc. Pirmas ir vienintelis leidimas flamandų kalba bei paskutinis atlaso leidimas, kuriame buvo spausdinamas G. Merkatoriaus Lietuvos žemėlapis. Vėlesniuose Nyderlandų kartografo leidžiamuose ir Merkatoriaus vardu vadinamuose atlasuose ši žemėlapi pakeitė Radvilos Našlaitėlio / Tomo Makovskio / Wilemo Jansono-Blaeu / Gerardo Heritzo 1613 m. žemėlapiro perdirbiniai.

Prieiname prie išvados, kad iš viso iki šiol žinoma dvidešimt G. Merkatoriaus Lietuvos žemėlapių leidimų: iš jų keturiolika skiriasi teksto kalba, paginacija, šriftu, signatūromis, o kiti šeši yra identiškai ankstesniųjų perleidimai, spausdinti iš tų pačių grafinių ir tekstinių klišių, tačiau skiriasi popierius (vandenženkliai). Taigi, bet kurį G. Merkatoriaus Lietuvos žemėlapi, buvusį atlase, galima tiksliai identifikuoti ir datuoti arba remiantis jame esančiais identifikaciniais duomenimis, arba vizualiai palyginus su to paties leidimo komplektiškuose atlasuose esamais egzemplioriais.

Autoriaus rinkinyje yra G. Merkatoriaus Lietuvos žemėlapis, atspausstas nuo originalios klišės ant XVII a. pirmos pusės popieriaus, tačiau be jokio teksto reverse ir kokių nors kitokių identifikacijai tinkančių žymių. Vienas žymiausių pasaulio kar-

tografijos istorijos specialistų profesorius Peteris van der Krogtas (Utrechto universitetas, Nyderlandai) asmeniniame laiške teigia, kad retkarčiais Nyderlandų kartografijos leidėjai atsitiktinai ar konkrečių užsakovų pageidavimu spausdino ir pardavinėjo ne tik pilnus atlasus, bet ir niekur neapskaitytus atskirus žemėlapius ar jų rinkinius. Tokių žemėlapių – be teksto ir signatūros – tiksliai datuoti neįmanoma net ir lyginat popieriaus vandenženklus su originaliai įrištais atlasais, nes tokiems užsakymams buvo naudojami popieriaus likučiai arba defektiniai lakštai.

Aptariamo žemėlapiro leidimų apžvalga būtų neišsami, jei nepaminėtume bent keleto šiuolaikinių šio žemėlapiro reprodukcijų:

- *Lithvania per Gerardum Mercatorem cum priuilegio*. Čikaga: Lietuvos istorijos draugija, 1982. 36 x 43 cm, ant 77 x 55 cm lakšto [14, 83692518].
- *Lithvania per Gerardum Mercatorem cum priuilegio*. Iš *Senieji Lietuvos žemėlapiai*. Old maps of Lithuania. Alte Landkarten Litauens: iš Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinių. [Sudarė, aprašus parengė Alma Braziūnienė]. Vilnius: Vaga, 1999. 55 x 84 cm.
- *Lithvania per Gerardum Mercatorem cum priuilegio*. Iš *Lietuva žemėlapuose*. [Sudaryt. Aldona Bieliūnienė, Birutė Kulnytė, Rūta Subatniekienė; lotyniškus tekstus vertė Eugenija Ulčinaitė]. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2002. 27,5 x

32 cm [16, 44–45]. Ypač vertintina šiame albume pateikta visa žemėlapių reverso faksimilė ir teksto vertimas į lietuvių kalbą [16, 204–207].

G. Merkatoriaus Lietuvos žemėlapių reprodukcavimas ir naudojimas iliustracijoms moksliniuose, pedagoginiuose, beletristiniuose, reklaminiuose ir kituose leidiniuose galėtų būti atskira kolekcionavimo kryptis ir tyrinėjimo objektas.

NUORODOS

1. *Atlas, sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura...* Gerardus Mercator. Bruxelles: Lebon, 1963.

2. AVIŽINIS, Dalius. *2007 metais atkuriamiems LDK Valdovų rūmams įsigyti eksponatai*. Prieiga per internetą: <http://www.valdovurumai.lt/Rinkiniai/2007_eksponatai.htm>.

3. *Bibliothèque Nationale de France*, Paris. Prieiga per internetą: <<http://www.bnf.fr>>.

4. BRAZIŪNIENĖ, Alma. Šiaurės Lietuva senuosiuose žemėlapuose: Lietuvos kartografijos paveldo tyrinėjimo problemos. *Žiemgala*, 2003, nr. 2. Prieiga per internetą: <<http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20032>>.

5. BRAZIŪNIENĖ, Alma. Senosios kartografijos rinkiniai Lietuvoje. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 34–53.

6. *British Library*, London. Prieiga per internetą: <<http://www.bl.uk>>.

7. ČEPIENĖ, K. *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos atlasų ir žemėlapių katalogas*. Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinė biblioteka, 1969.

8. *Delineatio Lituae*: [Rolando Valiūno ir advokatų kontoros „Lideika, Petrauskas, Valiūnas ir partneriai LAWIN“ kartografijos rinkinys. Sudarytojai Algimantas Muzikevičius, Jurgita Semenauskienė; įvadinis straipsnis: Alma Braziūnienė; tekstų autoriai Jevgenij Machovenko,

Algimantas Muzikevičius]. Vilnius: Advokatų kontora „Lideika, Petrauskas, Valiūnas ir partneriai LAWIN“; R. Valiūnas, 2009.

9. DZIKOWSKI, Mikołaj. *Katalog atlasów Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie ze szczególnym uwzględnieniem zbiorów Joachima Lelewela oraz map Polski, opracowany w latach 1935–1939*. Wilno: Biblioteka Uniwersytetu St. Bato-rego, 1940.

10. HULSE, David. *Antique Atlas Guide, 1577–1799*. Prieiga per internetą: <<http://www.oldmapsprintsbooks.com/antiquemaphistory1600s.htm>>.

11. *Imago Poloniae*: Dawna Rzeczpospolita na mapach, dokumentach i starodrukach w zbiorach Tomasz Niewodniczanskiego. [Wydawca i odpowiedzialny redaktor Tomasz Niewodniczański; autorzy katalogu Kazimierz Kozica, Janusz Pezda]. 2 t. Warszawa: Agencja Reklamowo-Wydawnicza Arkadiusz Grzegorzcyk, 2002.

12. KEUNING, Johannes. The History of an Atlas. I: Mercator-Hondius. *Imago Mundi*, (London), vol. 4, 1947, p. 37–62.

13. *Koeman's Atlantes Neerlandici*. Compiled by Peter van der Krogt. Vol. I: The folio atlases published by Gerard Mercator, Jodocus Hondius, Henricus Hondius, Johannes Janssonius and their successors. Westrenen: HES Publishers, 1997.

14. *Library of Congress*, Washington. Prieiga per internetą: <<http://catalog.loc.gov>>.
15. *Library of Congress*, The Lessing J. Rosenwald Collection, Washington. Prieiga per internetą: <<http://www.loc.gov/r/rarebook/>>.
16. *Lietuva žemėlapiuose*. [Sudarytojos Aldona Bieliūnienė, Birutė Kulnytė, Rūta Subatniekienė; lotyniškus tekstus vertė Eugenija Ulčinaitė]. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2002.
17. *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka*. Prieiga per internetą: <<http://www.libis.lt>>.
18. *Lietuvos sienos: tūkstantmečio istorija*. [Aut. Zenonas Kumetaitis, Česlovas Laurinavičius, Zita Medišauskienė, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė]. Vilnius: Baltos lankos, 2009.
19. MORELAND, Carl; BANISTER, David. *Antique maps*. London: Phaidon, 1998.
20. *Newberry Library*, Roger Baskes collection, Chicago. Prieiga per internetą: <<http://www.baskes.com>>.
21. TOOLEY, Ronald Vere. *Tooley's dictionary of map makers*. New York: Alan R. Liss, Inc.; Amsterdam: Meridian Publishing Co., 1979.
22. *Vilniaus universiteto bibliotekos katalogas*. Prieiga per internetą: <<http://www.mb.vu.lt/el-katalogai>>.
23. *Vytauto Didžiojo karo muziejus*. Spaudos grupė.

Įteikta 2010 m. birželio mėn.